

The formation of tolerance in children in the family and its significance

Mukhabbat MIRAZIMOVA¹

Jizzakh State Pedagogical Institute

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2021
Received in revised form
28 February 2022
Accepted 20 March 2022
Available online
15 April 2022

Keywords:

tolerance,
family,
upbringing,
childhood,
pedagogy,
spiritual environment.

ABSTRACT

The article reveals the formation of tolerance in the process of raising children in the family and its importance in the further formation of the child as a person. The research works of foreign and domestic scientists were used as a theoretical source when covering the topic of the article. In order to describe the basic concepts in more detail, the scientific and comparative literature on the topic was presented in the article. The conclusions from the article can be used in the process of teaching students at pedagogical institutes.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss3/S-pp188-193>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Oilada bolalarda tolerantlikni shakllantirish va uning ahamiyati

Kalit so'zlat:

tolerantlik,
oila,
tarbiya,
farzand,
pedagogika,
ma'naviy muhit.

ANNOTATSIYA

Maqolada oilada bolalarni tarbiyalash jarayonida tolerantlikni shakllantirish va buni bolani kelgusida shaxs sifatida shakllantirishdagi ahamiyati ochib berilgan. Maqola mavzusini yoritishda xorijlik va mahalliy olimlarning ilmiy-tadqiqot ishlaridan nazariy manba sifatida foydalanildi. Maqoladagi asosiy tushunchalarni batafsil ta'riflash maqsadida mavzu doirasidagi adabiyotlar ilmiy va qiyosiy tahlil qilindi. Maqoladan olingan xulosalarni pedagogika institutlarida talabalarni o'qitish jarayonida foydalanish mumkin.

¹ Teacher of the department "Methods of preschool education" Jizzakh State Pedagogical Institute.

Формирование толерантности у детей в семье и ее значение

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

толерантность,
семья,
воспитание,
детство,
педагогика,
духовная среда.

В статье раскрывается формирование толерантности в процессе воспитания детей в семье и ее значение в дальнейшем формировании ребенка как личности. В качестве теоретического источника при освещении темы статьи использованы исследовательские работы зарубежных и отечественных ученых. С целью более подробного описания основных понятий в статье была представлена научная и сравнительная литература по теме. Выводы из статьи могут быть использованы в процессе обучения студентов в педагогических институтах.

KIRISH

Oila jamiyat tayanchidir. Oila bolalarga tarbiya berish va ularni jamiyatga yetuk shaxs sifatida tarbiyalab yetkazib berish uchun jamiyatning asosiy bo'g'ini sifatida qaraladi. Tarbiyaning har bir elementi bolaning yetuk shaxs sifatida shakllanishida muhimdir. Bolalarda tolerantlikni shakllantirish esa uning ma'naviy qiyofasini ochib berish tarbiyaning muhim elementlaridan biridir. Jamiyatni taraqqiyotga yetaklash ilmi va ma'rifatli, umuminsoniy qadriyatlarini to'g'ri anglagan, tolerant madaniyatli insonlarga bog'liq. Ayniqsa, yoshlarni ilm-ma'rifatli qilish, ularni umuminsoniy va milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, ularda tolerantlik xulqini shakllantirish uchun zamonaviy va noan'anaviy usullarini hayotga tatbiq qilish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Tolerantlik muammosi XX asrning 50-yillarida ikkinchi jahon urushi tugagach, butun insoniyat fanatizm, nafratning oqibatlarini va fojialarini boshdan kechirgach dolzarb bo'lib qoldi. Bu davr uchun eng ko'p muhokama qilingan mavzulardan biri diniy tolerantlik bo'lib, u turli xil dinlar o'rtasidagi uyg'unlik masalalariga qaratilgan edi. Tolerantlik so'zi lotin tilidan olingan bo'lib, "bag'rikenglik va tantilik" kabi ma'nolarni bildiradi. Tolerantlik va uni bolalarimizga singdirish bu hozirgi zamonning dolzarb muammosidir. Chunki hozirgi kunda dunyoda doimiy siyosiy va diniy nizolar, insonlarning bir birlariga munosabatlariga ham ta'sir qilmoqda. Dunyoning turli nuqtalarida bo'layotgan voqealardan bizga ma'lumki, din, millat, xalq va boshqa ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi munosabatlarda nizolarning kelib chiqishi bazi hollarda yirik urushlarga va diniy mojarolarga aylanaib ketishiga sabab bo'lmoqda.

Tolerantlik bilan to'yingan jamiyatda yosh avlodni tolerantlik ruhida tarbiyalash zaruriyatini keltirib chiqaradi. Shu munosabat bilan shaxsning ijtimoiylashuvi sodir bo'lgan oilaga alohida e'tibor berish kerak. Aynan oilada o'ziga ishonch, o'z qadr-qimmatini anglash, boshqa odamga hurmat qo'yiladi, undan bag'rikenglik ruhini aks ettiruvchi altruizm, mansublik va birdamlik rivojlanadi. Tolerantlikni hissini bolada yaratish oilaning pedagogik ahamiyatini yana bir karra ko'taradi. Boshqa insonlarga muomalada bo'lish va muloqot qilishni ilk bor go'dak aynan oilada o'rgana boshlaydi, ularga ilk bor oila muhitida duch keladi. Bola ilk bor oila sharoitida boshqa insonlar bilan muloqot va muomala jarayoniga kirishadi. Ana shunda bolada to'g'ri, ijtimoiy sharoitga mutanosib hamda davr talablariga javob bergan tolerantlik tafakkuri shakllantirilsa,

tolerantlik tafakkuri bolaning ijtimoiy hayotdagi yetuk shaxs sifatida yashashi, jamiyat hayotida uning o'z o'rnini to'g'ri va mukammal darajada egallashi uchun mustahkam poydevor bo'la oladi. Tolerantlik bugungi kunda dunyoning barcha davlatlarida eng muhim va dolzarb bo'lgan pedagogik muammolaridan biriga aylanar ekan, tolerantlik o'zining juda ham katta va murakkab tushuncha ekanligini ham namoyon etib borayotir. Bugungi kunda tolerantlik va uni shakllantirish jarayonlari o'z mazmuniga tolerantlikning mohiyati, uning tarixiy shakllanish omillari, uning mazmunidan tashqari bir necha o'n yo'nalishlarga ega bo'lgan mazmunini ham qamrab oladi. Agar tolerantlikning bugungi kundagi dolzarb bo'lgan mavzularini tahlil qilsak, tolerantlikning umumiy tushunchalaridan tashqari tolerantlik tarkibidagi agressiya, altruizm, antisemi-tizm, ksenofobiya, radikalizm, diskriminasiya, empatiya, zo'ravonlik kabi salbiy axloqiy tushunchalarini ham oiladan boshlab tushuntirish, ularning bugungi jamiyatlar taraqqiyotiga bo'lgan salbiy ta'siri masalalarini muhokama etish lozim bo'ladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Tolerantlik va bolalarni tolerantlik hissi bilan tarbiyalash mavzusi doirasida ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borgan qator mualliflarni misol sifatida to'xtalib o'tish mumkin. N.L. Okonshnikova, J. Dyumezil, Ch.S. Pirs, G. Olport, F. de Sossyur, Ts. Todorov, U. Eko, K. Levi-Stross, P. Riker va boshqa shu kabi jahon ilm-fanning mashhur olimlarini misol sifatida keltirish mumkin.

1958-yil ispan mafkurachisi G.Olport bu mavzuga quyidagicha fikr bildiradi: "Tolerantlik ijtimoiy munosabat sifatida, shubhasiz, bolalik davrida, ota-onalarning tarbiya munosabatlarida, mukofotlar va jazolar siyosatida, oila muhitida ildiz otadi".

Bundan tashqari, oilaviy hayot bolaga shaxslararo munosabatlar sohasida katta tajriba beradi va kelajakda bolaning boshqa odamlar bilan munosabatlarida prognoz qilinadigan qadriyatlarni shakllantiradi. Tolerantlik muammosini o'rganadigan mahalliy pedagoglar A.G. Asmolov va G.V. Soldatovalarning ta'kidlashicha, dunyoning xilma-xilligiga, ijtimoiy, madaniy, etnik va mafkuraviy farqlarga ijobiy munosabat darajasini aks ettiruvchi shaxsning munosabatlari, qadriyatlari va yo'nalishlari tizimi orqali quyidagilarni aniqlash mumkin tolerantlik darajasi, pedagogik-psixologik barqaror va axloqiy jihatdan yetuk shaxs qarama-qarshilik va zo'ravonlikni istisno qiladigan ijobiy-ijtimoiy, madaniyatlararo va shaxslararo munosabatlarni rivojlantirishga qaror qiladi [4. B. 15].

Tolerantlik tushunchasi mahalliy olimlarimiz tomonidan ham keng o'rganilgan.

Bir guruh o'zbek olimlari tomonidan nashr etilgan "Tinchlik va bag'rikenglik atamalari izohli lug'ati" kitobida esa – tolerantlik – (lotincha "tolerantia" – "sabrtoqat") jamiyatdagi turfa madaniyatlilik, plyuralizm, turli-tumanlik va xilma-xilliklarning mavjudligini tan olish, qabul qilish, to'g'ri tushunish va hurmat qilishga qaratilgan ijobiy munosabat, deya ta'riflanadi hamda ushbu tushunchaning o'zbek tilida bag'rikenglik, sabrlilik, qanoatlilik, toqatlilik, bardoshlilik, chidamlilik kabi bir qator sinonimlarga egaligi alohida e'tirof etiladi [5. B. 13]. Ijtimoiy va madaniy xilma-xillikka nisbatan individual hamda ijtimoiy munosabat, shuningdek, o'zga fikr, e'tiqod va yurish-turish uslubiga nisbatan sabr-toqatlilik shakli sifatida tolerantlikka madaniyatlilik, siyosiy etuklikning asosiy alomati deb qarashimiz mumkin [6. B. 7].

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 18-moddasida: "O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar. Imtiyozlar faqat qonun bilan belgilanib qo'yiladi hamda ijtimoiy

adolat prinsiplariga mos bo'lishi shart" [1. B. 8–9] – deb e'tirof etilishi tolerantlikni tarannum etuvchi g'oyalar asosida yurtimizda ham bunday tadbirlar ko'lamini oshirish hamda hayotga tatbiq qilish kabi dolzarb vazifalarni amalga oshirishda huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Oiladagi yuqorida darajadagi ijobiy tolerant munosabatlar o'z-o'zidan shakllanib qolmaydi, uni sog'lom, adekvat, pedagogik bilimlar asosida shakllantirish oilaviy tolerantlik va bola tolerantligini tarbiyalashning birdan bir to'g'ri yo'li hisoblanadi. Shu bois oiladagi o'smir yoshli bolalar tolerantligini shakllantirishda bola tolerantligining pedagogik mazmuni, uning samarali va shakl va metodlari masalasini ilmiy o'rganish muhim ahamiyat kasb eta boshlaydi. Oilada ota-ona tomonidan farzandlarga tolerantlikni shakllantirishning pedagogik mazmuni. Biz yuqorida tolerantlik – inson individualligiga xos bo'lgan insonparvarlik, mehr va muruvvat, o'zgalarni hurmatlash va e'zozlash, kechirimli bo'lish, birovlariga zarar yetkazmaslik, ya'ni umumiy jihatdan olib qaraganda, tinchlik va totuvlik tamoyiliga asoslangan qadriyat va fazilatlarining ochiq namoyon qila olish qobiliyati ekanligini ko'rib chiqdik. Tolerantlikka amal qilish va uni ko'rsata olish – odamlarning qarashlari, fikrlari, tashqi ko'rinishlari, kiyinishi, manfaatlari, madaniyati, irqi, millati, tili, urf va odatlari, axloqi, o'zini tutishi, qadriyatlari turlicha ekanligini tan olishdir. Shu bois ham tolerantlik faqat bir odam shaxsiyatiga bog'liq xususiyat bo'lmay, balki ijtimoiy fazilat, barcha odamlarning o'zaro munosabatlarini tartibga soluvchi, ularni o'zaro tinchlik va totuvlikda yashashga o'rgatuvchi, odamlar orasidagi ziddiyatlarni yumshatib, ularni murosa qilishga undovchi fazilatlar majmuidan iboratdir.

Tolerantlikka o'smir yoshdagi bolalarni o'rgatish ularni mustaqil fikrlashga, boshqalar fikrini diqqat bilan tinglashga, o'zgalar manfaatlarini ko'ra bilishga, jamiyat va odamlar o'rtasidagi munosabatlarni tanqidiy nazar bilan baholashga, axloqiy va ma'naviy talablarga qat'iy rioya qilishga o'rgatadi. Chunki zamonaviy madaniyatli inson na faqat madaniylik borasidagi bilimlarni egallagan inson, balki o'z hayotida ana shu bilimlarni amaliy qo'llay olgan inson, na faqat o'zini hurmat qilgan inson, balki o'zgalarga ham hurmat bilan munosabat ko'rsata oluvchi inson hisoblanadi. Tolerantlik o'zgalarni ularni qanday bo'lsa, o'shandayligicha, o'zgarishlarsiz qabul qila olish, ular bilan muloqot qila olish qobiliyati hamdir. Shu bois ham oilada o'smir yoshdagi bolalarda tolerantlik tafakkurini shakllantirish pedagogik jihatdan quyidagi tamoyillarning bajarilishini talab etadi:

- boshqa insonlarning fikrlari, qarashlari hamda madaniyatiga ochiqlik va anglash bilan munosabat bildirish, dunyo va madaniyatlar rang-barangligini qabul qilish;
- o'zgalarga nisbatan zo'ravonlik, tazyiq, bosim o'tkazishlardan voz kechib yashash, ziddiyat va konfliktlarda ularni tinch yo'l bilan hal etishga o'rganish;
- o'zgalarga hurmat va e'tibor bilan qarash, oila va jamiyatda hamkorlik, hamjihatlik, totuvlik tamoyillari asosida hayot kechirishga o'rganish.

Tahlil va natijalar. Demak, tolerantlik na faqat ijtimoiy hodisa, balki pedagogik hodisa hamdir. Odamlar o'rtasidagi muomala masalasi o'zbek oilalarining azaliy qadriyatlaridan, milliy tarbiyaning asoslaridan hisoblanadi. Ammo muomalada har doim ham inson o'zini tolerant tuta olmaydi. Insonga jahl, agressiya, yomon kayfiyat, yolg'on, hissiyotlarga berilib ketish, zo'ravonlik, tazyiq o'tkazishga moyillik kabi holatlar xalaqit beradi. Demak, tolerantlikka o'rganish bir tomondan o'zini ochiq ko'ngil, samimiy, do'st tuta bilish bo'lsa, ikkinchi tomonda, o'zini o'z qalbidagi yomon kayfiyat, yomon hissiyot,

agressiya va zo'rvonlikdan asray bilish hamdir. Agar barcha insonlar o'zlarini tolerant munosabatlarga o'rgata olsalar, barcha jamiyatlarda insonlararo garmoniya qurilgan bo'ladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, ota-onalarga tolerantlik bilan tarbiyalash kabi pedagogik jarayonda o'z manfaatlari va o'zgalar manfaatlariga nisbatan yangi, zamonaviy, ya'ni tolerant munosabatni o'z farzandalarida shakllantiradi. Bunda unga bir tomondan, din va madaniyatimizga doirasidagi axloqiy normalarga oid milliy an'ana yordam bersa, ikkinchi tomondan, rivojlangan ilm-fan dunyosining zamonaviy bilimlar yordamga keladi. Tolerantlikni shakllantirish jarayonida oilaviy muhit, oilaviy munosabatlar, oila a'zolarining xarakterlari, ularning o'zaro bir-birini anglash darajalari kabi omillarning barchasi muhimlik kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'TXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. 2014. – bet 8-9. (Constitution of the Republic of Uzbekistan. 2014. – pages 8-9).
2. Бетти Э. Риэрдон. Толерантность дорога к миру. – М.: Изд-во «Бонфи», 2001. – С. 304.
3. Гинот Хаим Г. Воспитай счастливого ребенка. Развитие личности от 3 до 12 лет / Пер. с англ. А.Н. Анваера. – М.: ЗАО «Центрполиграф», 2004. – С. 185.
4. Вульф В.З. Воспитание толерантности: сущность и средства // Внешкольник. – 2002. – №6. – С. 12–16.
5. Abdurazakova M. va boshq. Tinchlik va bag'rikenglik atamalari izohli lug'ati // Mas'ul muharrir Q.A. Jo'raev. – T.: JIDU, 2005. – bet 13. (Abdurazakova M. et al. Glossary of Terms of Peace and Tolerance // Responsible Editor Q.A. Jo'raev. – T.: JIDU, 2005. – page 13.)
6. Karimova E. O'zbek tolerantligi. – T.: Aloqachi, 2005. – bet 7. (Karimova E. Uzbek tolerance. – T.: Aloqachi, 2005. – page 7.)
7. Mirazimova M.N. (2021). Maktabgacha yoshdagi bolalarda gimnastika mashg'ulotlarini tashkil etish usullari. Academic research in educational sciences, 2(10), 786–790.
8. Mirazimova M. (2021). Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida badiiy gimnastika elementlarini o'rgatish metodikasi: Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida badiiy gimnastika elementlarini o'rgatish metodikasi. Maktabgacha ta'lim jurnali, 2(2). Retrieved from <https://presedu.jspi.uz/index.php/presedu/article/view/856>.
9. Umumrivojlantiruvchi gimnastikaning ilmiy-nazariy asoslari. M. Mirazimova / Academic research in educational sciences volume 2 | ISSUE 1 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723.
10. Mirazimova Muxabbat Normatovna. (2022). Increasing The Coverage of Preschool Education for Children with Developmental Disabilities or Mental Disorders. Journal of Pedagogical Inventions and Practices, 4, 85–87. Retrieved from <http://zienjournals.com/index.php/jpip/article/view/660>.
11. Muxabat. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatlar jarayonida rivojlantiruvchi muhitning ahamiyati. <https://presedu.jspi.uz/index.php/presedu/authorDashboard/submission/4727>

12. Muxabat. (2021). Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qamrab olishning ahamiyati. <https://presedu.jspi.uz/index.php/presedu/authorDashboard/submission/4653>

13. Muxabat. (2021). maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mashg'ulotlarni tashkil etishda faollik markazlarinining mazmuni. <https://presedu.jspi.uz/index.php/presedu/authorDashboard/submission/3523>.

14. Muxabat. (2022). Bolalarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish. <https://presedu.jspi.uz/index.php/presedu/article/view/5093>.

15. Muxabat. (2022). maktabgacha ta'limiga rivojlanishida jismoniy yoki ruhiy buzilishlari bo'lgan bolalarni qamrab olish. <https://art.jspi.uz/index.php/presedu/article/view/5091>.